

Dr Iwona KUKULAK-DOLATA
Katedra Polityki Ekonomicznej
Uniwersytet Łódzki

7. Rola srebrnej gospodarki w warunkach zmian demograficznych w województwie łódzkim

7.1. Wstęp

Dane statystyczne jednoznacznie wskazują na proces starzenia się społeczeństwa w regionie łódzkim. Na koniec 2015 r. liczba mieszkańców województwa łódzkiego wynosiła 2498,2 tys. osób. Uwzględniając tzw. ekonomiczne grupy wieku, zauważamy, że zdecydowana większość to osoby w wieku produkcyjnym (61,9%), niższe udziały stanowią osoby w wieku poprodukcyjnym (21,2%) i przedprodukcyjnym (16,9%). Od 2010 r. wzrasta jedynie udział osób w wieku poprodukcyjnym (o 2,4 pkt. proc.), natomiast w dwóch pozostałych grupach odnotowano zmniejszenie się udziału tych subpopulacji: o 0,5 pkt. proc. w wieku przedprodukcyjnym i o 1,9 pkt. proc. w wieku produkcyjnym. Wskazane kierunki zmian w strukturze mieszkańców województwa łódzkiego będą się utrzymywać, a do 2020 r. znacznie się pogłębią, na co wskazują prognozy. Według prognoz w 2030 r. liczba ludności w wieku poprodukcyjnym w Łódzkiem wyniesie 655,5 tys. i będzie stanowić 28,7% ogółu mieszkańców. Udział osób starszych w liczbie ludności ogółem zwiększy się o 7,5 pkt. procentowego. Pod tym względem, województwo łódzkie w 2030 r. będzie się wyróżniać największym stopniem zaawansowania procesu starzenia się ludności w Polsce. W roku 2030 większy odsetek osób w wieku poprodukcyjnym jest oczekiwany tylko w województwie śląskim (29,3%)¹. Omawiając procesy demograficzne, należy również zwrócić uwagę na odpływ osób młodych z regionu łódzkiego do innych województw.

Wszystkie te zjawiska mogą wywoływać pewien niepokój związany ze zmniejszeniem się potencjalnych zasobów pracy, włączonych w proces kreacji PKB w regionie. W dłuższej perspektywie może to implikować hamowanie rozwoju województwa, pogorszenie jakości życia. Scenariusz taki jest prawdopodobny, ale nie musi się sprawdzić. Ważne jest podejście do obserwowanych, zdiagnozowanych zmian demograficznych, które nie muszą ograniczać rozwoju regionu, ale stworzyć dla niego nowe możliwości. Dlatego zmiany demograficz-

¹ *Perspektywy demograficzne województwa łódzkiego do 2030 r.*, Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź 2005, s. 24.

ne, jakie są obserwowane w województwie łódzkim, nie powinny być traktowane jako „straszak”. Należy je rozpatrywać w kontekście możliwości rozwoju gospodarki w tym regionie. Warto w tym miejscu podkreślić, iż proces starzenia się jest zjawiskiem naturalnym, a postrzeganie go w kontekście negatywnym powoduje zablokowanie lub utrudnienie podejmowania jakichkolwiek sensownych rozwiązań tak w sferze regulacji, jak i w sferze realnej.

Celem artykułu jest wyjaśnienie koncepcji *srebrnej gospodarki* i wskazanie możliwości implementacji jej założeń w działania podejmowane na rzecz rozwoju województwa łódzkiego. Sama koncepcja nie jest traktowana jako remedium na eliminowanie wszystkich problemów, które wynikają z ze zmian demograficznych, tylko uznanie jej jako jedno z rozwiązań, które może ograniczyć negatywne skutki w regionie w analizowanym okresie. Główną metodą jest analiza krytyczna literatury przedmiotu.

7.2. Srebrna gospodarka – pojęcie i jej determinanty

Jak już wspomniano, w województwie łódzkim, od dłuższego czasu są obserwowane niekorzystne zmiany demograficzne oznaczające starzenie się społeczeństwa. Proces ten jest negatywnie oceniany ze względu na jego skutki oznaczające mniejsze zasoby potencjalnych pracowników, wzrost liczby emerytów i wydatków publicznych związanych z utrzymaniem starszej generacji. Należy jednak zauważyć, iż osoby zaliczane do starszej generacji tworzą heterogeniczną grupę, dla której wyróżnia się w opracowaniach trzy fazy życia: 50–60/65 lat, 60/65–75 lat i powyżej 75 lat. Ich wyodrębnienie jest związane z potrzebami człowieka i funkcjami, jakie on pełni w każdej z tych faz. Prezentowane podejście do osób starszych – uwzględniające ich cechy i potrzeby – pozwala dostrzec zmiany demograficzne jako proces przemian będący szansą, a nie barierą dla rozwoju regionu łódzkiego. Istotne jest, aby został on ukierunkowany na *srebrną gospodarkę*, na stworzenie podstaw dla jej rozwoju. Funkcjonowanie *srebrnej gospodarki* powinno przyczynić się do aktywizacji regionu, co spowoduje nie tylko zahamowanie odpływu osób młodych z województwa, ale może również powstrzymać odpływ z rynku pracy osób, które mimo osiągnięcia wieku produkcyjnego zdecydują się dalej być aktywnymi zawodowo.

Powstaje pytanie, jak należy interpretować *srebrną gospodarkę*. Definicji jest wiele, a w literaturze przedmiotu obserwuje się pewną ewolucję tego pojęcia. Na pierwszym etapie rozwoju *srebrna gospodarka* była utożsamiana ze *srebrnym rynkiem* lub ze *srebrnymi przemysłami*, które miały na celu dostarczenie i modyfikowanie produktów tak, aby były one bardziej użyteczne dla osób starszych. Istotne było dopasowanie ich cech do wymagań seniorów, zwiększenie ich funkcjonalności oznaczającej łatwość korzystania z wspomnianych usług.

Stopniowo zmieniała się koncepcja *srebrnej gospodarki*, w ramach której obserwowano zmianę podejścia do starszego wiekiem konsumenta, który przestając być biernym, stawał się coraz bardziej aktywnym uczestnikiem rynku, kształtującym więźkę nabywanych użyteczności konsumentów.

Dzisiaj pojęcie i obszar *srebrnej gospodarki* jest szerzej rozumiany jako „ogół podejmowanych przez różnorodne podmioty działań, ukierunkowanych już nie tylko na osoby starsze, ale również i na instytucje/organizacje, których klientami/pracownikami są takie osoby, zaś coraz częściej grupa docelowa nie jest definiowana poprzez odwołanie się do jakiegoś wieku, uchodzącego za starość, lecz poprzez odwołanie się do cyklu życia i konieczności uprzedniego przygotowania do fazy starości². Omawiając definicje *srebrnej gospodarki*, należy również uwzględnić diagnozę autorstwa profesor St. Golinowskiej, która jest prekursorką badań w tym obszarze. Zdaniem prof. Golinowskiej, koncepcja, którą nazywamy *srebrną gospodarką* polega na ukierunkowaniu podaży towarów i usług odpowiednio do zmieniających się potrzeb różnych grup osób starszych, aby stały się źródłem aktywizacji gospodarczej³.

Analiza powyższych definicji pozwala stwierdzić, iż koncepcja *srebrnej gospodarki* jest oparta na założeniu, że: *starzenie się społeczeństwa oferuje nowe możliwości*. Stwarza bowiem szanse wykorzystania różnych potencjałów tkwiących i przynależnych osobom w starszych grupach wieku, takich jak potencjał intelektualny, dochodowy czy potencjał tkwiący w obszarze postaw tej grupy społecznej. Dlatego należy przyjąć, że koncepcja *srebrnej gospodarki* jest wyzwaniem dla konwencjonalnego podejścia do procesu starzenia poprzez sformułowanie ekonomicznej strategii wobec tego nieuchronnego procesu demograficznego.

Problem starzenia się społeczeństwa nie jest tylko symptomatyczny dla województwa łódzkiego, ale występuje też w innych regionach Polski. Jest on również dostrzegany na poziomie wielu krajów, w których już od dawna, w różnych dyskursach, nawiązuje się do koncepcji *srebrnej gospodarki*. Najwcześniej, w Europie, na ten temat dyskutowano w różnych gremiach w Niemczech, a sama koncepcja *srebrnej gospodarki* była konsekwencją raportu o sytuacji osób starszych w tym kraju⁴. Należy w tym miejscu nawiązać do inicja-

² P. Szukalski, *Srebrna gospodarka*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny” 2012, nr 7.

³ S. Golinowska, *Srebrna gospodarka – element strategii rozwoju regionalnego*, Małopolskie Studia Regionalne 2014, nr 3–4.

⁴ Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, Fünfter Bericht zur Lage der älteren Generation in der Bundesrepublik Deutschland. Potenziale des Alters in Wirtschaft und Gesellschaft. Der Beitrag älterer Menschen zum Zusammenhalt der Generationen, Bericht der Sachverständigen-Kommission, Berlin 2005, podano za S. Golinowaka *Srebrna gospodarka – element strategii rozwoju regionalnego*, Małopolskie Studia Regionalne nr 2–3/2014.

tywy rządu Nadrenii-Westfalii w Niemczech, której celem było ustalenie warunków ramowych dla nowych produktów i usług służących poprawie jakości życia osób starszych, a przez to kreowanie miejsc pracy oraz wzmocnienie pozycji gospodarki regionalnej i jej konkurencyjności⁵. Problem ten szerzej został ujęty w deklaracji Bońskiej, w której wskazano cechy i kierunki rozwoju *srebrnej gospodarki*. W tym dokumencie jednoznacznie stwierdzono, że aktywne przygotowanie gospodarki do nowych proporcji demograficznych jest szansą na poprawę jakości życia, wzrost ekonomiczny i konkurencyjną Europę⁶. Warto nawiązać do celów, jakie zdefiniowano w tej deklaracji, na rzecz ruchu *srebrnej gospodarki*, a które mogą okazać się istotne dla działań podejmowanych w regionie łódzkim:

- uświadomienie i budowanie wiedzy o szansach starzejącego się społeczeństwa;
- poparcie dla działań regionalnego przemysłu i usług ukierunkowanych na rozwój *srebrnej gospodarki*;
- tworzenie ośrodków wiedzy na temat usługowego wymiaru *srebrnej gospodarki* oraz problemów społecznych i politycznych z nią związanych;
- inicjowanie i stymulowanie wymiany doświadczeń na temat *srebrnej gospodarki* i rozwijanie regionalnych sieci na jej rzecz;
- popieranie członków sieci w rozwoju regionalnych inicjatyw i globalnego marketingu w odniesieniu do produktów i usług *srebrnej gospodarki*;
- promocja inicjatyw politycznych na poziomie europejskim w celu przygotowania programów *srebrnej gospodarki* i europejskiego przywództwa w ich wprowadzeniu na świat;
- udzielanie wszechstronnego poparcia politycznego dla inicjatyw w ramach koncepcji *srebrnej gospodarki* na każdym poziomie: narodowym, regionalnym i europejskim⁷.

Bońska deklaracja była inspiracją dla ruchu działającego na rzecz *srebrnej gospodarki*, którego efektem było m.in. stworzenie sieci europejskich regionów zainteresowanych srebrną gospodarką czy organizowanie konferencji, w czasie których wymieniano się informacjami na temat badań nad *srebrną gospodarką* oraz przedstawiano dobre praktyki.

Natomiast w Polsce w *Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020 srebrna gospodarka* jest definiowana jako gospodarka uwzględniająca strukturę wieku

⁵ B. Augurzky, U. Neuman, *Economic resources of senior citizens. Regional economic and fiscal effects of promoting the senior citizens economy in North Rhine-Westphalia*, Ministerium Fur Gesundheit, Soziales, Frauen und Familie des Landes Nordrhein-Westfalen, Bonn 2005.

⁶ *Bonn Declaration for the Silver Economy as an Opportunity for Quality of Life, Economic Growth and Competitiveness in Europe* – [www. Silvereconomy-europe.org](http://www.Silvereconomy-europe.org). (dostęp 05.09.2016 r.)

⁷ Ibidem.

ludności, w której istotną rolę odgrywają osoby w zaawansowanym oraz starszym wieku; model gospodarki odpowiadający na potrzeby osób starszych oraz pozwalający wykorzystać potencjał osób w zaawansowanym wieku⁸. Rozwój *srebrnej gospodarki* jest w tym dokumencie określony jako jedno z działań służących osiągnięciu celu, jakim jest umożliwienie wydłużenia okresu aktywności zawodowej i zapewnienie lepszej jakości funkcjonowania osób starszych w wielu wymiarach.

Z przytoczonych definicji wyłania się obraz *srebrnej gospodarki*, czyli gospodarki, w której różnicujemy strukturę wiekową ludności, znamy potrzeby poszczególnych grup wiekowych i umiemy wykorzystać potencjał drzemiący w pewnych grupach wiekowych ludności. To są zadania, które należy podjąć i realizować na szczeblu gminy, powiatu, województwa a ich rezultatem będzie wskazanie obszarów działalności, które stworzą *srebrną gospodarkę* w województwie łódzkim. Warto w tym miejscu nawiązać do pracy C. Eitnera, P. Enste, G. Naeglea, którzy w sektorze *srebrnej gospodarki* wyróżnili:

- usługi edukacyjne, celem których jest – z jednej strony – zaopatrzenie jednostek w zaktualizowane kwalifikacje, umiejętności, wiedzę, niezbędne do realizacji strategii kariery zawodowej, a z drugiej – dostarczenie wiedzy w sferze instytucjonalnej na temat dostosowania warunków pracy do starzejących się zasobów;
- usługi zapewniające samodzielność poszczególnym osobom w funkcjonowaniu w domu (usługi pielęgnacyjne, inteligentne mieszkania, odpowiedni sprzęt gospodarstwa domowego, sprzątanie itp.) i poruszaniu się poprzez odpowiednie usługi transportowe;
- usługi związane z zagospodarowaniem czasu seniorów (np. rozrywka, rekreacja itp.);
- usługi z zakresu ochrony zdrowia, obejmujące wszelkie działania mające poprawić stan zdrowia i sprawność oraz podnoszące samoocenę jednostki (np. kosmetyczne);
- usługi zapewniające integrację społeczną;
- usługi finansowe „wrażliwe na wiek”⁹.

Z powyższego zestawienia wynika, że wiek może kreować poziom i strukturę popytu na dobra i usługi oraz na podejście osób starszych do konsumpcji. W tym wypadku konsumpcja jest mniej dynamiczna, ale jak zauważa

⁸ Uchwała nr 104 Rady Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020, Monitor Polski, Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polski z dnia 7 sierpnia 2013 r., poz. 640.

⁹ Por. C. Eitner, P. Enste, G. Naegle, *The discovery and development of the silver market in Germany*, [w] *The silver market phenomenon. Marketing and innovation in the aging society*, F. Kohlbacher, C. H. Herstatt (red.), Heidelberg: Springer, s. 361–375; za P. Szukalski, *Trzy kolory. Srebrny. Co to takiego silver economy?* Polityka Społeczna 2012, nr 5–6.

prof. St. Golinowska¹⁰, zwiększa się w niej znaczenie usług i jakości produktów oraz dostosowanie do bardziej zindywidualizowanych wymagań. Pojawiają się nowe potrzeby przeznaczone dla osób ze starszych grup wiekowych, które stają się źródłem innowacji znajdujących odzwierciedlenie w nowym wzornictwie, nowych technologiach i liniach produkcyjnych itp.

Mówiąc o popycie, nie można pominąć kwestii dochodów, które wpływają na jego poziom i jakość. Osoby starsze tworzą grupę, którą cechuje w dłuższym okresie stabilność dochodu, bowiem jest on gwarantowany przez system ubezpieczeń społecznych. Należy również zauważyć, iż osoby przechodzące na emeryturę są nosicielami coraz wyższej jakości kapitału ludzkiego; są lepiej wykształcone, co ma wpływ na poziom osiągniętych wynagrodzeń, a następnie emerytur. Ludzie starsi stają się coraz ważniejszymi konsumentami produktów i usług. Zmieniający się potencjał dochodowy seniorów modyfikuje strukturę konsumpcji – o czym już wcześniej wspomniano – i może implikować zmiany w strukturze przedmiotowej gospodarki regionu łódzkiego. Seniorzy zaczynają być postrzegani jako grupa docelowa biznesu, do której warto kierować produkty, adresować marketing.

Wiek jest czynnikiem determinującym zapotrzebowanie na określone dobra oraz usługi i oznacza często w przypadku osób starszych zwiększone zapotrzebowanie na usługi medyczne i opiekuńcze. Dlatego ważne miejsce w *srebrnej gospodarce* będzie zajmować sektor zdrowotny. Dostarczać on będzie zarówno leki, suplementy diety, jak i urządzenia wspomagające funkcje niektórych organów człowieka oraz sprzęt rehabilitacyjny dostosowany do ograniczonej sprawności osób starszych. Odpowiedzialny będzie również za realizację zapotrzebowania na usługi zdrowotne zarówno o charakterze prewencyjnym, jak i leczniczym oraz pielęgnacyjnym. W tej sferze – w skali kraju i regionu łódzkiego – występują jednak duże niedobory, a problemem zasadniczym jest geriatrya¹¹.

Geriatrya, z perspektywy cyklu rozwojowego człowieka, jest obok pediatrii, medycyny (interny) trzecią podstawową specjalizacją medyczną. Zadaniem geriatryi – w powiązaniu ze środowiskowymi i socjalnymi potrzebami – jest rozwiązywanie złożonych problemów zdrowotnych osób starszych, a nie tylko leczenie chorób określonych układów lub narządów. Takie określenie geriatryi podkreśla potrzebę holistycznej oceny pacjenta w wieku starszym – dotyczy to

¹⁰ S. Golinowska, *Srebrna gospodarka – element strategii rozwoju regionalnego*, „Małopolskie Studia Regionalne” 2014, nr 3–4.

¹¹ M. Koniewski (red.), E. Ciepucha, *Potencjał rynku pracy województwa łódzkiego w obszarze srebrnej gospodarki, Raport z badań*, Wojewódzki Urząd Pracy w Łodzi. Regionalne Obserwatorium Rynku Pracy, Łódź 2015.

tw. podejścia geriatrycznego¹², które znajduje swoje odzwierciedlenie w procedurze COG (Całościowa Ocena Geriatryczna¹³). W Polsce ta procedura jest definiowana jako wielowymiarowy proces diagnostyczny, w ramach którego problemy pacjentów natury medycznej, fizycznej, psychicznej i socjalnej są identyfikowane przez zespół geriatryczny, w skład którego – obok geriatry – wchodzi osoby reprezentujące różne zawody: pielęgniarka, fizjoterapeuta, psycholog jak i pracownik socjalny. Należy podkreślić, że w sferze usług adresowanych do osób starszych jest obserwowana bardzo mała liczba geriatrów. Szacuje się, że w Polsce praktykuje jedynie 200–300 lekarzy geriatrów, głównie w dużych miastach, natomiast populacja osób starszych jest rozmieszczona na terytorium całego kraju¹⁴. Liczby te świadczą o bardzo małym dostępie do lekarzy tej specjalności.

Profesor S. Golinowska, prezentując swoje podejście do geriatry, uważa, że zaspokojenie potrzeb zdrowotnych starszej populacji wymaga nowej koncepcji instytucjonalnej, pozwalającej osobom starszym na łatwy dostęp do trafnej i „zdrowotnie efektywnej usługi”. Wzorując się na przykładzie innych państw, istotne okazują się kompleksowe poradnie zdrowia dla seniora, które obok usług leczniczych pełniłyby inne funkcje – na przykład doradcze w zakresie żywienia i stylu życia oraz pomocy socjalnej i psychologicznej, usługi rehabilitacyjne, a także w podstawowym zakresie usługi informacyjne i edukacyjne. Ochrona zdrowia w koncepcji *srebrnej gospodarki* wymaga znacznie większej integracji systemu niż to ma miejsce obecnie. Chodzi przy tym nie tylko o integrację działań stricte medycznych, ale także socjalnych i opiekuńczych¹⁵.

7.3. Regionalny wymiar srebrnej gospodarki

Uwzględniając powyższe rozważania, możemy zastanawiać się, czy jest możliwe wdrażanie projektu *srebrnej gospodarki* w województwie łódzkim. Szukanie odpowiedzi na to pytanie jest istotne, bowiem w literaturze przedmiotu możemy spotkać się z twierdzeniem, że aktywna koncepcja *srebrnej gospodarki* ma charakter regionalny. Według opinii profesor S. Golinowskiej ukierunkowanie rozwoju na potrzeby osób starszych będzie możliwe w miejscach, w których będą występować niezbędne zasoby¹⁶. Dlatego jest ważne zidentyfik-

¹² B. Bień, *Opieka zdrowotna nad osobami starszymi w Polsce*, Kontrola Państwowa 2016, nr specjalny, s. 34.

¹³ COG jest akceptowana przez NFZ w Polsce i na jej podstawie z populacji osób starszych zdiagnozowano 1,5 mln, którzy powinni być objęci opieką geriatryczną.

¹⁴ B. Bień, *Opieka zdrowotna nad osobami...* op. cit., s. 33.

¹⁵ S. Golinowska, *Srebrna gospodarka – element strategii...* op. cit.

¹⁶ Ibidem, s. 24.

kowanie tych potrzeb, bowiem one będą decydować czy implementowanie srebrnej gospodarki będzie skutecznym przedsięwzięciem.

Bazując na wynikach badań nad *srebrną gospodarką* w województwie łódzkim czy w innych regionach, można pozytywnie myśleć o jej rozwoju¹⁷. Region łódzki posiada potencjał, który będzie sprzyjać rozwojowi *srebrnej gospodarki*. Należy tu wymienić istniejące zasoby pracy funkcjonujące na poszczególnych lokalnych rynkach pracy, choć ich rozmieszczenie jest zróżnicowane. Ponad 30% (w 2014 r. 31,4%) wszystkich pracujących w Łódzkiem pracowało w stolicy regionu, pozostałe blisko 70% w trzech pozostałych podregionach (w 2014 r. 23,4% pracowało w podregionie piotrkowskim, 18,0% w podregionie sieradzkim, 15% w podregionie skierniewickim a 12,2% w podregionie łódzkim)¹⁸. Rozmieszczenie na terenie regionu zbiorowości osób pracujących jest w pewnym stopniu konsekwencją rozmieszczenia produkcji. Występują bowiem dysproporcje pomiędzy stolicą regionu a pozostałymi podregionami. Ogólnie nie obserwuje się w skali rynku regionalnego niedoborów kadrowych, choć o pewnym deficycie można mówić w przypadku pielęgniarek, ale problem ten występuje na poziomie kraju. Jak zauważają autorzy raportu *Potencjał rynku pracy województwa łódzkiego w obszarze srebrnej gospodarki*, można wskazać pewne zawody, które w różnym stopniu nasycają lokalne rynki pracy. Istnieje pewien niedobór zawodów w zakresie usług dla osób starszych w ośrodkach wiejskich oraz w małych ośrodkach miejskich. Związane jest to z ubogim na tych terenach pakietem propozycji dla osób starszych i wymaga zmiany. Lepsza sytuacja występuje w większych ośrodkach miejskich, w których są zlokalizowane szkoły i uczelnie dostarczające niezbędnych kadr, co implikuje bardziej rozbudowaną ofertą usług dla osób ze starszych grup wiekowych¹⁹. Z innego raportu dotyczącego diagnozy *srebrnej gospodarki*²⁰ w Łódzkiem, wynika, że w niektórych jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej występują istotne braki w zatrudnieniu i problem dotyczy takich stanowisk jak opiekun, pracownik socjalny, asystent rodziny, pracownik kadrowo-księgowy,

¹⁷ M. Sochańska-Kawiecka, Z. Kołakowska-Sroczyńska, P. Ziewiec, *Popyt na pracę w obszarze srebrnej gospodarki. Analiza dla województwa łódzkiego*, Wojewódzki Urząd Pracy w Łodzi. Regionalne Obserwatorium Rynku Pracy, Łódź 2016; M. Koniewski (red.), E. Ciepucha, *Potencjał rynku pracy województwa łódzkiego w obszarze srebrnej gospodarki, Raport z badań*, Wojewódzki Urząd Pracy w Łodzi. Regionalne Obserwatorium Rynku Pracy, Łódź 2015; S. Golinowska, *Srebrna gospodarka element strategii rozwoju regionalnego*, Małopolskie Studia Regionalne 2/3 2014.

¹⁸ Obliczenia własne na podstawie danych z *Rocznika statystycznego województwa łódzkiego. Podregiony, powiaty gminy 2015*, Wojewódzki Urząd Statystyczny, Łódź 2016, s. 40.

¹⁹ M. Koniewski (red.), E. Ciepucha, *Potencjał rynku pracy województwa łódzkiego w obszarze srebrnej gospodarki, Raport z badań*, Wojewódzki Urząd Pracy w Łodzi. Regionalne Obserwatorium Rynku Pracy, Łódź 2015.

²⁰ Raport końcowy *Popyt na pracę w obszarze srebrnej gospodarki. Analiza dla województwa łódzkiego*.

psycholog. Przyczyną tego stanu nie jest brak kandydatów do pracy, ale brak środków finansowych na obsadę stanowisk pracy. Czasami te wakaty wynikają z braku chętnych do pracy, ale jest to zjawisko zdecydowanie rzadsze²¹. Generalnie nie istnieje niedobór kadr w województwie łódzkim, choć jak wspomniano, obserwuje się w pewnych zwodach problemy z rekrutacją pracowników. Jest to częściej wynik niedostosowań strukturalnych popytu i podaży pracy.

Sygnalizowane niedobory mogą być eliminowane, bowiem istnieje w województwie łódzkim dobrze zorganizowana infrastruktura edukacyjna. Obecność wielu szkół i uczelni wyższych oraz ośrodków naukowo-badawczych dowodzi, że województwo łódzkie dysponuje znacznym potencjałem umożliwiającym posiadanie wysoko wykwalifikowanych zasobów pracy. Wśród nich znajdują się również placówki edukacyjne kształcące w zawodach medycznych, na które popyt w wyniku obserwowanego starzenia się społeczeństwa nie tylko w Łódzkiem, ale i w całej Polsce będzie rósł (pielęgniarki, lekarze, farmaceuci, fizjoterapeuci, pracownicy socjalni itp.). Ponadto jest rozwinięta sieć szkolnictwa zawodowego, szkolnictwa wyższego, instytucji szkoleniowych, która może dostarczać kapitału ludzkiego niezbędnego dla przemysłu i usług innych niż medyczne ukierunkowanych na rozwój *srebrnej gospodarki*.

Wymienione instytucje mogą mieć istotny wpływ na uruchamianie w województwie łódzkim licznych placówek świadczących usługi z zakresu ochrony zdrowia, w tym rehabilitacji.

W województwie łódzkim w 2014 r. funkcjonowało prawie 12,5 tys. podmiotów opieki zdrowotnej oraz nieco ponad 700 podmiotów opieki społecznej. Nieco mniej niż pół tysiąca podmiotów działało w sektorze publicznym, zaś ponad 12,6 tys. w sektorze prywatnym. Dostęp do podmiotów opieki zdrowotnej i pomocy społecznej w województwie łódzkim, mierzony wskaźnikiem liczby placówek na 10 tys. mieszkańców, był zdecydowanie lepszy w miastach na prawach powiatu²².

W regionie istnieją również zasoby, które mogą sprzyjać rozwojowi instytucji zajmujących się opieką osób w podeszłym wieku zarówno w sferze opieki domowej, jak i stacjonarnej. Osoby starsze są często beneficjentami pomocy społecznej. W 2014 r. w województwie łódzkim funkcjonowało 98 domów i zakładów pomocy społecznej, które dysponowały 7 975 miejscami. Większość z nich była zlokalizowana w Łodzi i oferowały najwięcej miejsc dla podopiecznych (tj. 34,6%). Ponad 1/5 tego typu domów była utworzona w podre-

²¹ Por. J. Krzyszkowski, *Analiza struktury zatrudnienia w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej z terenu województwa wraz z badaniem potrzeb kształcenia i zatrudnienia*, Ośrodek Kształcenia Służb Społecznych, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2011.

²² Bank Danych Lokalnych za 2014 rok, *Podmioty według sekcji i działów PKD 2007 oraz sektorów własnościowych; Ludność według funkcjonalnych grup wieku, płci oraz lokalizacji terytorialnej*.

gionie piotrkowskim, ale dysponowały mniejszą liczbą miejsc (21,1%) w porównaniu z Łodzią²³. Domy i zakłady pomocy społecznej w województwie łódzkim są zróżnicowane nie tylko w przekroju przestrzennym, ale również w przekroju osób korzystających z ich wsparcia. Można wyróżnić placówki, których oferta jest adresowana tylko do osób starszych jak na przykład w mieście Łodzi (są 4 takie ośrodki) czy w Rogowie lub w Pniewach²⁴. Z badań przeprowadzonych w 2014 r. wynika, że ten element infrastruktury jest niedostatecznie rozwinięty. Autorzy wspomnianego raportu wskazują na konieczność rozbudowy dziennych ośrodków opieki dla seniorów, bowiem jest ich za mało w stosunku do lokalnych potrzeb²⁵.

W Łódzkiem występują dobre warunki naturalne, przyrodnicze, które mogą sprzyjać tworzeniu środowiska przyjaznego dla osób starszych i mogą być wykorzystane do rozwoju lecznictwa uzdrowiskowego. Zakłady lecznictwa uzdrowiskowego mogą być lokalizowane na obszarach o szczególnych walorach geologiczno-klimatycznych wydzielonych w celu wykorzystania i ochrony znajdujących się tam naturalnych surowców leczniczych. Obecnie na terenie województwa łódzkiego znajduje się jedno uzdrowisko nizinne. Uzdrowisko działa od 2012 r. dzięki odkrytym źródłom ciepłych wód geotermalnych o właściwościach leczniczych i zajmuje obszar Uniejowa i okoliczne sołectwa (Człopy, Spycimierz, Spycimierz-Kolonia, Zieleń)²⁶. Woda geotermalna znajdująca się na tym terenie zawiera m.in. siarkę, radon, fluor, chlorki miedzi i żelaza, związki kwasu metakrzemowego oraz jod o stężeniu takim samym, jak w Bałtyku²⁷. Woda geotermalna jest wykorzystywana w trakcie leczenia chorób: ortopedyczno-urazowych, układu nerwowego, reumatologicznych, naczyń obwodowych oraz skóry²⁸. Na terenie Uniejowa funkcjonuje również sanatorium, które jest popularną formą opieki uzdrowiskowej. Na terenie województwa łódzkiego znajdują się jeszcze trzy sanatoria: w Sulejowie (Ośrodek Rehabilitacyjno-Wypoczynkowy), Brzezinach (Centrum Rehabilitacji) i Łask-Kolumnie (Columna Medica)²⁹.

Kolejnym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi *srebrnej gospodarki* w Łódzkiem jest struktura gospodarcza regionu. Przede wszystkim należy podkreślić, że region łódzki nie jest już monokulturowy pod względem produkcyjnym.

²³ *Województwo Łódzkie. Podregiony, powiaty, gminy 201*, Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź 2016.

²⁴ Obwieszczenie nr 12/2015 Wojewody Łódzkiego z dnia 29 czerwca 2015 r. w sprawie rejestru domów pomocy społecznej, *Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego* z dnia 30 czerwca 2015 r., poz. 2610.

²⁵ M. Koniewski (red.), E. Ciepucha, *Potencjał rynku...*op.cit., s. 204.

²⁶ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Uniej%C3%B3w> (dostęp: 03.04.2017 r.).

²⁷ <http://uniejow.pl/o-gminie/pierwsze-uzdrowisko-termalne.html> (dostęp: 03.04.2017 r.).

²⁸ http://www.e-kurort.pl/uzdrowiska/uzdrowisko_uniejow.htm (dostęp: 02.04.2017 r.).

²⁹ <http://www.sanatoria.com.pl/lodzkie.html> (dostęp: 02.04.2017 r.).

Przemysł odzieżowy, włókienniczy przestaje zajmować pozycję dominującą w regionie i pojawiają się inne gałęzie przemysłu jak np.: przemysł energetyczny, produkcja sprzętu AGD, farmaceutyków, przetwórstwo rolno-spożywcze, materiałów budowlanych, a także produkcja sprzętu medycznego. W Łódzkiem szybko rozwijają się również inne dziedziny jak: usługi finansowe, rozliczeniowe i badawcze (BPO/SSC *business proces outsourcing, shared service centre*) oraz biotechnologii. Województwo łódzkie cechuje duża ilość mikropodmiotów – w porównaniu do kraju – które wyróżniają się tradycyjną formą rzemiosła, a wiele z nich jest elastycznych, szybko dostosowujących się do zindywidualizowanych potrzeb klientów, w tym osób starszych.

W przyszłości na rozwój regionu łódzkiego będzie mieć wpływ kapitał ludzki, dzięki któremu region może okazać się bardziej konkurencyjny. Jakość kapitału ludzkiego jest zróżnicowana w dwóch skrajnych grupach wiekowych, które są jego nosicielami. W wypadku osób starszych kapitał ludzki jest wykreowany, dojrzały, często wysokiej jakości, co wynika nie tylko z wiedzy, ale i z doświadczenia zawodowego tej grupy społecznej. Seniorzy dysponują przede wszystkim tymi elementami kapitału ludzkiego, których brakuje osobom młodym, czyli doświadczeniem i określonymi rodzajami umiejętności. Młodzieży zarzuca się, że nie jest przygotowana do pełnienia określonych ról zawodowych, ponieważ nie ma wykreowanych kompetencji miękkich dotyczących komunikacji czy umiejętności interpersonalnych. Osoby starsze posiadają przewagę w obszarach kompetencyjnych, ale brakuje im wiedzy informatycznej językowej czy umiejętności dotyczących najnowszych technologii³⁰. Wskazane różnice w kompetencjach między osobami starszymi i młodszymi nie muszą być barierą w rozwoju firm, a następnie regionu. Świadomość różnicy kompetencji może być wykorzystana w celu eliminowania pewnych deficytów w potencjale kwalifikacyjnym zatrudnionych i integracji grup zróżnicowanych w przekroju wieku. Dlatego należy w firmach stworzyć odpowiednie warunki, które pozwolą łączyć doświadczenie osób starszych z wiedzą i umiejętnościami osób młodych np. poprzez wprowadzenie do firm zespołów, które będą zróżnicowane wiekowo. Ważne jest zintegrowane podejście dające szanse na zatrudnienie i rozwój zarówno osobom młodym, jak i starszym³¹.

Osoby, które skończą 60 czy 65 lat nie muszą przechodzić na emeryturę, należy przygotować dla nich warunki do dalszej pracy, na przykład w postaci elastycznych form zatrudnienia i organizacji pracy czy zapewnić dostęp do rehabi-

³⁰ I. Kukulak-Dolata, *Determinanty aktywności zawodowej osób w wieku 45 lat i więcej – opinie pracodawców* [w:] *Elastyczne formy zatrudnienia i organizacji pracy a aktywność zawodowa osób starszych*, E. Kryńska (red.), IPiSS, CIOP, Warszawa 2013, s. 231.

³¹ Por. Z. Wiśniewski (red.), *Zarządzanie wiekiem w organizacjach wobec procesów starzenia się ludności*, Wydawnictwo Dom Organizatora, Toruń 2009.

litacji. Wspomniany elastyczny rynek pracy nie zawsze musi oznaczać ten drugi, gorszy jego segment. Na rynku pracy mogą funkcjonować zarówno osoby młode, dla których istotna będzie możliwość łączenia pracy z nauką czy też łączenia życia zawodowego z życiem rodzinnym, jak i osoby starsze, które często muszą sprawować opiekę nad osobami zależnymi, co utrudnia im wykonywanie pracy w pełnym wymiarze czasu.

Tworzenie srebrnej gospodarki może mieć wpływ na rozwój rynku pracy, w ramach którego będzie się odnajdować coraz więcej mieszkańców województwa łódzkiego. Może pojawi się refleksja u osób młodych, że nie jest tak źle w województwie łódzkim, że tutaj dba się o pracowników z różnych grup wiekowych. Jest to ważne ze względu na fakt, że odpływy z regionu łódzkiego są bardziej zauważalne wśród mieszkańców województwa łódzkiego powyżej 30 roku życia. Dla tej grupy społecznej ważna jest wizja nie tylko możliwości aktywności zawodowej, ale i cyklu życia. Warto w tym miejscu nawiązać do opracowanych dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej wskaźników aktywnego starzenia się. Jednym z nich jest wskaźnik zdolności regionu do wykorzystania potencjału osób starszych³². Został on zdefiniowany na podstawie długości trwania dalszego życia dla osób w wieku 55 lat, odsetka zdrowych osób w wieku 65+, więzi społecznych, samopoczucia psychicznego, korzystania z Internetu i wykształcenia wyższego dla osób 55+. Wskaźnik ten pozwala stwierdzić, czy w województwie są możliwości realizacji idei aktywnego starzenia (*capacity to actively age*). Z danych dotyczących 2013 r. wynika, iż województwo łódzkie plasuje się na szóstym miejscu w kraju i jest to stosunkowo dobra pozycja³³.

7.4. Podsumowanie

Należy podkreślić, iż rozwój *srebrnej gospodarki* wymaga instytucjonalnej odpowiedzialności za opracowanie koncepcji i jej implementację zarówno na poziomie regionalnym, jak i lokalnym. Koncepcja ta znajduje swoje odzwierciedlenie w *Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego do 2020*. Zawarte w niej zapisy dowodzą o świadomości władz, że rozwój regionu łódzkiego w przyszłości będzie zależeć od umiejętności wykorzystania potencjału osób starszych. W strategii promuje się działania, które mają po pierwsze zapewnić intensyfikację pomocy społecznej oraz rozbudowę usług dla osób starszych i po drugie, działania prowadzące do stworzenia seniorom szans na aktywne i godne uczestnictwo w rynku pracy.

³² J. Perek-Białas, J. Zwierzchowski, *Wskaźnik aktywnego starzenia się w ujęciu regionalnym – 2014*, Warszawa 2014.

³³ M. Koniewski (red.), E. Ciepucha, *Potencjał rynku...* op.cit., s. 206.

W realizacji tych przedsięwzięć szczególna rola przypada samorządowi województwa, który powinien zajmować się koordynowaniem działań podejmowanych przez wiele instytucji np. tych publicznych jak i przedsiębiorstw prywatnych, instytucji otoczenia biznesu, organizacji pozarządowych czy działań wykonywanych przez samych mieszkańców regionu³⁴. Koordynacja ta może okazać się utrudniona ze względu na brak możliwości bezpośredniego oddziaływania samorządu województwa na samorząd lokalny czy inne instytucje. Dlatego realizacja koncepcji *srebrnej gospodarki* wymaga szczególnej, szerokiej promocji, prowadzenia kampanii społecznej, która pozwoli ją zrozumieć i przekonać różnych interesariuszy do włączenia się do jej realizacji. Implikować to powinno przenikanie oraz wdrażanie koncepcji w różnych segmentach gospodarki regionu, tj. przemysłu, edukacji, transportu, komunikacji, ochrony zdrowia, pomocy społecznej itp.

Bibliografia

- Augurzky B., Neuman U. (2005), *Economic resources of senior citizens. Regional economic and fiscal effects of promoting the senior citizens economy in North Rhine-Westphalia*, Ministerium Fur Gesundheit, Soziales, Frauen und Famile des Landes Nordrhein-Westfalen, Bonn.
- Bundes Ministerium fur Famile, Senioren, Fruen und Jugend (2005), *Funfter Bericht zur Lage der alteren Genarayion in der Bundesrepublik Deustchland*. Potenziale des Alters in Wirtschaft und Gesllschaft. Der Beitrag alterer Menschen zum Zusammenhalt der Generationen, Bericht der Sachverständigen- Kommission, Berlin.
- Eitner C., Enste P., Naegle G. (2005), *The discovery and development of the silver market in Germany* [w:] *The silver market phenomenon. Marketing and innovation in the aging society*, F. Kohlbacher, C. H. Herstatt (red.), Heidelberg: Springer.
- Golinowska S. (2014), *Srebrna gospodarka – element strategii rozwoju regionalnego*, Małopolskie Studia Regionalne, nr 3–4.
- Koniewski M. (red.), E. Ciepucha (2015), *Potencjał rynku pracy województwa łódzkiego w obszarze srebrnej gospodarki, Raport z badań*, Wojewódzki Urząd Pracy w Łodzi, Regionalne Obserwatorium Rynku Pracy, Łódź.
- Krzyszkowski J. (2011), *Analiza struktury zatrudnienia w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej z terenu województwa wraz z badaniem potrzeb kształcenia i zatrudnienia*, Ośrodek Kształcenia Służb Społecznych, Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- Kukulak-Dolata I. (2013), *Determinanty aktywności zawodowej osób w wieku 45 lat i więcej – opinie pracodawców* [w:] *Elastyczne formy zatrudnienia i organizacji pracy a aktywność zawodowa osób starszych* E. Kryńska (red.), IPiSS, CIOP, Warszawa.
- Obwieszczenie nr 12/2015 Wojewody Łódzkiego z dnia 29 czerwca 2015 r. w sprawie rejestru domów pomocy społecznej, Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego z dnia 30 czerwca 2015 r., poz. 2610.
- Perek-Białas J., J. Zwierzchowski J. (2014), *Wskaźnik aktywnego starzenia się w ujęciu regionalnym – 2014*, Warszawa.

³⁴ Por. *Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020*, Zarząd Województwa Łódzkiego 2013, s. 108.

- Perspektywy demograficzne województwa łódzkiego do 2030 r.* (2005), Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź.
- Rocznik statystyczny województwa łódzkiego. Podregiony, powiaty gminy 2015* (2016), Wojewódzki Urząd Statystyczny, Łódź.
- Sochańska-Kawiecka M., Kołakowska-Sroczyńska Z., Ziewiec P. (2016), *Popyt na pracę w obszarze srebrnej gospodarki. Analiza dla województwa łódzkiego*, Wojewódzki Urząd Pracy w Łodzi. Regionalne Obserwatorium Rynku Pracy, Łódź.
- Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020* (2013), Zarząd Województwa Łódzkiego.
- Szukalski P. (2012), *Trzy kolory. Srebrny. Co to takiego silver economy?*, „Polityka Społeczna” 2012, nr 5–6.
- Szukalski P. (2012), *Srebrna gospodarka*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny” 2012, nr 7.
- Uchwała nr 104 Rady Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020, Monitor Polski, Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polski z dnia 7 sierpnia 2013 r., poz. 640.
- Wiśniewski Z. (red.) (2009), *Zarządzanie wiekiem w organizacjach wobec procesów starzenia się ludności*, Wydawnictwo Dom Organizatora, Toruń.
- Województwo łódzkie. Podregiony, powiaty, gminy 201* (2016), Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź.